

دست‌نوشته‌های نویافته دهخدا

علی طبری

خاطری چند اگر از تو شود شاد بس است زندگانی به مراد همه کس نتوان کرد
آن‌کس که ز شهر آشنایی است دانسد که متاع ما کجائست^۱

پیشینه کتابخانه دهخدا

علامه دهخدا مجموعه‌ای نفیس از منابع کتابخانه‌ایی و خطی در اختیار داشت که بخش قابل توجهی از آن کتب بنا به وصیت وی در اختیار سازمان لغت‌نامه قرار گرفت که طبق خواست دهخدا، می‌بایست پس از پایان کار سازمان لغت‌نامه این کتابخانه ارزشمند به دانشگاه تهران داده شود. در زمان حیات او، مجلس شورای ملی شماری کتاب که از ملزومات سازمان بود را خریداری و در اختیار آن گذارد. اما پس از انتقال سازمان به مجلس شورای ملی، بخشی از کتابهای خطی و چاپی دهخدا به کتابخانه سازمان دهخدا داده شده و بقیه - که بیشتر آن خطی بودند - در اختیار ورثه وی باقی ماند.

شمار کتابهای کتابخانه دهخدا ۱۰۳۰ جلد مجلد بود که به کتابخانه سازمان لغت‌نامه منتقل گردید و سپس ۱۳۰۰ مجلد دیگر که یا با بودجه مجلس شورای ملی و دانشگاه تهران خریداری شد و یا آثاری بودند که توسط اشخاص و مؤسسات به سازمان هدیه گردیده و یا اینکه با دوره لغت‌نامه مبادله شده بود. بدین ترتیب، کتابخانه سازمان لغت‌نامه در کل ۲۳۳۰ مجلد کتاب داشت که هر چند از نظر تعداد قابل توجه نیست اما به لحاظ وجود آثار ارزشمند فارسی، عربی

و نسخ خطی و چاپی کم‌نظیر است.

اما به طور کلی، سازمان لغت‌نامه دهخدا از ابتدا در سه مرحله دچار جا به جایی شد:

۱- منزل علامه دهخدا:

پس از اینکه مجلس شورای ملی دو ماده واحده در تاریخ دی و اسفند ۱۳۲۴ طبع و تدوین لغت‌نامه را تصویب کرد، سازمان لغت‌نامه دهخدا، در خیابان ایرانشهر، در دو سه اتاق کارمندان و کتابخانه خود را مستقر نمود و طبع لغت‌نامه آغاز شد.

۲- مجلس شورای ملی

در دی ۱۳۳۴، هیئت رئیسه مجلس شورای ملی تصمیم گرفت که سازمان لغت‌نامه را به مجلس شورای ملی منتقل کند. پس از این مذاکرات، علامه دهخدا در نامه‌های به مجلس شورا، تألیف لغت‌نامه را به ملت ایران اهدا نمود و آن را به مجلس شورای ملی، به نمایندگی ملت ایران، سپرد. بدین ترتیب، سازمان لغت‌نامه از دی ۱۳۳۴ تا اسفند ۱۳۳۶ در مجلس شورای ملی به کار خود ادامه داد و در این مدت طبق وصیت‌نامه دهخدا و تصویب هیئت رئیسه مجلس شورای ملی سرپرستی و نظارت بر امور علمی لغت‌نامه برعهده دکتر محمد معین و امور اداری آن برعهده سیدمحمد هاشم، رئیس چاپخانه مجلس محول بود.

۳- دانشکده ادبیات دانشگاه تهران

مجلس شورای ملی طبق تبصره ماده دوم بودجه مجلس شورای ملی در سال ۱۳۳۶، سازمان لغت‌نامه را با بودجه آن به دانشگاه تهران منتقل کرد و دانشگاه تهران هم اداره آن را به دانشکده ادبیات واگذار نمود. بدین روی، کارکرد سازمان لغت‌نامه در سه مرحله جابه‌جایی و حتی پس از مرگ علامه دهخدا، توسط شاگردان و همکاران او که میراث‌دار استاد بودند- همچنان ادامه یافت.

اما دستنوشته‌های دهخدا

گویا از علامه دهخدا دستنوشته‌ها و یادداشتهایی موجود است. یکی از این دستنوشته‌ها، یادداشتهای او بر فرهنگی فرانسه به فارسی است.

از این فرهنگ سالها پیش از سوی دهخدا در اختیار دکتر حسن رهاورد، نخستین دستیار رسمی او در گردآوری و تدوین حرف «الف» و «ب» در لغت‌نامه قرار داده شد و اکنون، رهاورد این دستنوشته‌های استاد را به مرکز اسناد کتابخانه مجلس شورای اسلامی اهدا نموده است.

آن گونه که رهاورد بیان کرد، او، این فرهنگ را در آخرین دیدار خود با دهخدا دریافت کرده است.

این فرهنگ نفیس که توسط نویسنده‌های روسی نگاشته شده، از نخستین فرهنگهای فرانسه به فارسی، در قطعی رقعی با جلد مشکی گالینگور است. دهخدا در کنار هر واژه برگردان شده و در کناره‌های برگ برگ فرهنگ مذکور، به خط خود و با خودنویس آبی رنگ یک یا چند مترادف و یادداشتهای بسیار ارزشمند و جالب توجه نوشته است. که با بررسی‌های انجام شده به این نتیجه رسیدیم که فرهنگ موردنظر در واقع فیش تحقیق فرهنگی دو جلدی از فرانسه به فارسی است که دهخدا برای چاپ آماده کرده بود.

اما متأسفانه از سرنوشت آن اطلاعاتی در دست نیست. گویا پس از درگذشت علامه، زمانی که برخی همکاران وی جهت انتقال آثارش به مؤسسه لغتنامه، به منزل دهخدا مراجعه میکنند، میرزا یحیی‌خان،

برادر او به دلایلی که بر اما روشن نیست، این فرهنگ را به آنها تحویل نداده است. به همین سبب، از این کتاب اطلاعاتی در دست نبود تا اینکه دکتر رهاورد فرهنگ مزبور که فیش تحقیقی و نمونه‌مقدماتی همان فرهنگ دو جلدی است- را به مرکز اسناد کتابخانه مجلس شورای اسلامی اهدا نمود.

این فرهنگ از چند جهت دارای ارزش و اهمیت است: نخست آنکه، از قدیمی‌ترین فرهنگهای فرانسه به فارسی است، دوم اینکه، در بردارنده یادداشتهای و نوشته‌های دهخداست که از اندیشه او تراوش کرده و در حاشیه اوراق آمده است، سوم آنکه، به لحاظ ادبی و آوردن مترادفهای بسیار دهخدا بر غنای آن افزوده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

